

Микола ЛИТВИН, Любомир ХАХУЛА

ВОЛИНСЬКА ТРАГЕДІЯ: ЧЕРЕЗ ІСТОРІЮ ДО ПОРОЗУМІННЯ. СПРОБА ПЕРЕГЛЯДУ ІСТОРИЧНИХ ВЗАЄМОСТЕРЕОТИПІВ

У засобах масової інформації та ініціативах польських політиків, громадських середовищ та органів місцевої влади Польщі у 2008–2013 рр. мали місце спроби нав'язування одностороннього бачення трагічного перебігу українсько-польських взаємин середини ХХ ст. на Волині, Галичині, Лемківщині, Холмщині та Підляшші, зокрема комплексу провини за дії частини діячів українського підпілля й учасників збройних формувань різного підпорядкування. Однак таке бачення не відображає об'єктивної картини подій, що підтвердила Всеукраїнська наукова конференція “Волинська трагедія: через історію до порозуміння” 19–20 червня 2013 р. у Луцьку, співорганізаторами якої виступили Міністерство освіти і науки України, Волинська обласна державна адміністрація, Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. Більшість доповідей учасників було опубліковано у науковому збірнику, який вийшов напередодні конференції¹.

Польську сторону на конференції представляла лише віце-консул Генерального консульства Республіки Польща в Луцьку *Ельжбета Зеліньська*. Польські колеги-історики не зголосилися до участі в науковому заході.

Засідання конференції модерував заступник голови Комісії НАН України з вивчення українсько-польських історичних та культурних зв'язків, директор Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, д-р іст. наук *Микола Литвин*, який відзначив необхідність активізації польсько-українського наукового діалогу щодо нейтралізації негативної дії окремих громадсько-політичних діячів, комбатантських середовищ Польщі для об'єктивної реконструкції всіх чинників (соціального, зовнішньополітичного, міжетнічного та ін.) військово-політичного протистояння на Холмщині та Волині у 1938–1947 рр. Він запропонував відновити міжнародні наукові семінари “Україна–Польща: важкі питання”, останній з яких відбувся в червні 2008 р. у Львові.

Робота конференції розпочалася з привітальних виступів декана історичного факультету *Анатолія Шваба*, заступника голови Волинської ОДА *Олександра*

---

¹ Волинська трагедія: через історію до порозуміння: матеріали Всеукраїнської наукової конференції, м. Луцьк, 19–20 червня 2013 року / Міністерство освіти і науки України, Волинська обласна державна адміністрація, Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України; [упоряд. Анатолій Шваб]. – Луцьк, 2013. – 232 с.

Курилюка, проректора з наукової роботи Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки *Михайла Яцишина*. Модератор також зачитав привітання від голови Комісії НАН України з вивчення українсько-польських історичних та культурних зв'язків, акад. НАН України *Миколи Жулинського*.

Виступи дослідників на першому засіданні (“Українсько-польські відносини у роки Другої світової війни: концепції та інтерпретації”) супроводжувала жвава дискусія. Особливий резонанс викликала доповідь заступника директора Українського інституту національної пам'яті, д-ра іст. наук *Дмитра Веденєєва*, присвячена проблемі гуманітарної безпеки та ролі “історичного фактора” конфліктогенності в сучасних українсько-польських відносинах, зокрема політичним маніпуляціям навколо українсько-польського конфлікту в роки війни (перебільшенні поляками кількості жертв та трактуванні ними українців як відсталого меншовартісної нації тощо). Голова вченої ради Центру досліджень визвольного руху, канд. іст. наук *Володимир В'ятрович*, проаналізувавши тогочасні документи Армії Крайової, заперечив популярну у польському науковому і суспільно-політичному дискурсах тезу про масштаби і кількість польських жертв так званої “одноразової акції” УПА 11 липня 1943 року.

Під час другого засідання (“Польський та український національні рухи в роки Другої світової війни”) виступили львівські дослідники професор Львівського національного університету імені І. Франка, д-р іст. наук *Костянтин Кондратюк*, професор Інституту права та психології Національного університету “Львівська політехніка”, д-р юрид. наук *Володимир Макарчук*, наукові співробітники відділу новітньої історії Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України (Львів) *Михайло Романюк* і *Руслан Забілий*. Їх увага була зосереджена на висвітленні участі польського національного підпілля в протистоянні, аналізі шовіністичної політики польського еміграційного уряду в українському питанні, протистояння поляків і українців на галицько-волинському пограниччі та співставленні перебігу конфлікту із тактикою УПА. Методист Волинського інституту післядипломної педагогічної освіти *Роман Кутовий* показав позицію польського підпілля під час переговорів з ОУН (б) навесні 1943 р.

Українські історики не залишилися осторонь важливої ролі, яку відіграли геополітичні фактори під час міжнаціонального протистояння на польсько-українсько-білоруському пограниччі. Цій проблемі присвятили третє засідання наукового форуму (“Вплив зовнішніх чинників на українсько-польські відносини”). На визначенні місця Радянського Союзу у війні українців з поляками зупинився професор Національного університету “Острозька академія”, д-р іст. наук *Володимир Трофимович*. Доцент Київського національного університету імені Тараса Шевченка, д-р іст. наук *Іван Патрисяк* проаналізував співпрацю польського населення Волині з німецькою окупаційною адміністрацією, назвавши її одним із важливих факторів нагнітання конфлікту у регіоні. Угорський військовий чинник українсько-польського протистояння на Галичині у 1944 р. виокремив заступник головного редактора журналу “Український тиждень”, канд. іст. наук *Олександр Пагіря*. Докторантка Центру дослідження українсько-польських відносин Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, канд. іст. наук *Оксана Калищук* вписала українсько-польське протистояння 1942–1944 рр. в ширший контекст міжнаціональних конфліктів у Центрально-Східній Європі. Дослідниця також презентувала на конференції монографію “Українсько-польське протистояння на

Волині та в Галичині у роки Другої світової війни: науковий та суспільний дискурс” (Львів, 2013. – 510 с.).

В рамках завдань конференції важливе місце посідала проблема фактографічної реконструкції перебігу українсько-польського протистояння, яку обговорювали на четвертому засіданні (“Передісторія та відлуння Волинської трагедії”). Передумови, характер і наслідки цього конфлікту представили професор Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, д-р іст. наук *Юрій Макар*, старший науковий співробітник Центру дослідження українсько-польських відносин Інституту українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України, канд. іст. наук *Андрій Боляновський*. Особливості міграційної політики Польської держави у міжвоєнний період проаналізували професор Львівського національного університету імені І. Франка, д-р іст. наук *Степан Качараба* та декан історичного факультету Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, канд. іст. наук *Анатолій Шваб*. Політику керівництва ПНР щодо українців у 1944–1946 рр. висвітлила доцент Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, канд. іст. наук *Леся Шваб*. Демографічні наслідки Другої світової війни для польської етнічної меншини Волині підрахував аспірант Інституту історії України НАН України *Володимир Зиль*. Проблема відображення в історичній пам’яті українців і поляків процесу переселення і адаптації холмщаків на Волині стала предметом виступу докторанта Католицького університету у Любліні ім. Івана Павла II, канд. іст. наук *Олега Савчука*.

До окремих аспектів історіографії і суспільно-політичної думки сучасних Польщі і України звернулися доповідачі п’ятого засідання (“Українсько-польське протистояння в історичній науці та суспільній пам’яті”). Суспільно-політичне, демографічне та соціально-економічне тло трагедії на Волині у 1943 р. представив очевидець подій, професор Львівського національного університету імені І. Франка, д-р іст. наук *Степан Макарчук*. Критичний аналіз української та польської історіографії українсько-польського протистояння 1939–1947 рр. подав професор Київського національного університету ім. Т Шевченка, д-р іст. наук *Володимир Сергійчук*, який зосередив також увагу на проблемі неврахування окремими (переважно польськими) істориками і політиками української територіальної автохтонності Волині. Редактор газети “Час руху”, краєзнавець *Іван Ольховський* розкритикував інтерпретацію українсько-польської війни 1943–1944 рр. польським істориком Г. Мотикою, який безпідставно збільшив кількість польських жертв до 100 тис. До питання польської історичної пам’яті про трагедію років війни, її відображення в політичному та мас-медійному дискурсах звернулися у своїх доповідях науковий співробітник Українського інституту національної пам’яті, канд. іст. наук *Ярослав Антонюк* і молодший науковий співробітник Центру дослідження українсько-польських відносин Інституту українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України *Любомир Хахула*.

Для сучасних дослідників українсько-польських відносин новітньої доби важливим джерелом є усна історія. Хоча її застосування і вимагає обережного трактування та критичного підходу, на сьогодні в цій галузі існують певні теоретичні напрацювання і зібраний конкретно-історичний матеріал. Це підтвердили виступи доповідачів на шостому засіданні (“Усна історія у студіях міжетнічних відносин”): професора Східноєвропейського національного університету імені

Лесі Українки, канд. іст. наук *Миколи Кучерети* про політичні спекуляції та існування величезної кількості стереотипів навколо конфлікту, канд. іст. наук *Вікторії Бойко* про теоретичні основи усної історії як джерела і методу. Представлений теоретичний матеріал підкріпили виступи народного депутата України *Ярослава Федорчука*, краєзнавців *Івана Пуська* та *Ярослава Царука*, які на основі більше тисячі зібраних свідчень очевидців конфлікту у Волинській, Рівненській та північних районах Тернопільської областей спростували тези польських авторів про винуватців трагедії та значно перебільшену кількість польських жертв, які поширюють нефахові історики Е. і В. Семашки.

Конференція прийняла ухвалу, в якій стверджено: у роки Другої світової війни й після її закінчення відбулася ескалація українсько-польських відносин, що стало відгомонам українсько-польської війни 1918–1919 рр. і наслідком кризи українсько-польських взаємин міжвоєнного періоду. У 1943–1944 рр. найгостріших форм набув міжетнічний конфлікт, в основі якого було прагнення політично активних сил обох народів перебрати під свій контроль землі Галичини, Волині, Надсяння, Лемківщини, Холмщини та Підляшшя. Українсько-польські антагонізми набули особливо жорстоких форм під час винищувальної війни між нацистською Німеччиною і Радянським Союзом, різні інстанції яких загострили протистояння на згаданих територіях. Жертвами протиборства збройних формувань різного підпорядкування були селяни й частково мешканці міст, які виявилися заручниками обставин політичного протистояння. Брутальності конфлікту додала соціальна складова будь-яких міжнаціональних війн – споконвічна боротьба селян за землю, що була вагомою причиною ворожого ставлення представників однієї нації до іншої. Довершила трагізм ситуації присутність кримінальних елементів, значна частина яких гуртувалися в аполітичні групи з метою здійснення злочинних дій або приєднувалися до партизанських формувань сторін протистояння. Далі в ухвалі зазначено: по обидва боки ворогуючими учасниками неоголошеної війни стало масово практиковане застосування насильства, що було як неминучим наслідком невдалих спроб мирного врегулювання політичної конфронтації, так і невід’ємним складовим компонентом будь-яких міжнародних протистоянь, що супроводжувалися збройними діями і застосуванням зброї під час спроб розв’язання непростого вузла міжнаціональних протиріч. У зв’язку із цим учасники конференції наголосили на неприпустимості будь-яких односторонніх заяв окремими польськими та українськими політиками, представниками ветеранських організацій Польщі, що не тільки не сприяють пошуку об’єктивних відповідей на складні запитання минулого, але й провокують нагнітання політичних пристрастей на болісних для обох народів “ранах історичної пам’яті”. Учасники конференції висловили також стурбованість з приводу того, що безвідповідальні заяви представників частини польського політикуму провокують адекватну реакцію українських політичних середовищ, що погіршує стан сучасних українсько-польських відносин. Лише спільні узгоджені заяви на непрості “виклики минулого”, ствердили українські історики і юристи, сприятимуть неупередженому відтворенню історичної правди та подальшому розвитку добросусідських українсько-польських відносин.